

Česko-slovenské sympóziu o analytickej filozofii

XXVII. ročník

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

11.–13. 9. 2023

Program

11. 9. 2023

09:55 **Otvorenie konferencie**

10:00 – 10:30 V. Gvoždiak: Chobotnice, knihovna, jazyk

10:30 – 11:00 V. Havlík: Generativní AI a význam

Prestávka

11:15 – 11:45 F. Gahér: Normatívne konatívne fakty

11:45 – 12:15 J. Sábo: Rozhodnutia súdnych autorít ako normatívne singulárne S-fakty a interpretácia práva

Obedná prestávka

14:00 – 14:30 T. Hříbek: Iluzionismus a strojové vědomí

14:30 – 15:00 J. Mihálik: Fenomenálně manifestní subjektivita a problém zkušenostního zmnožení

Prestávka

15:15 – 15:45 Z. Rybaříková: Psychologie induktivního usuzování Janiny Hosiasson-Lindenbaumové

15:45 – 16:15 P. Dvořák: Emergence u V. Havlíka

Prestávka

16:30 – 17:00 M. Šedík: Problémy štrukturálnych teórií zobrazenia

17:00 – 17:30 M. Peliš: Akční logika

17:30 – 18:00 L. Kvasz: Aristotelova sylogistická logika ako aritmetická teória

Raut

12. 9. 2023

09:30 – 10:00 P. Chudárková: Problém morální expertízy

10:00 – 10:30 D. Vacek: Riešenie dilemy o kontrole umelej inteligencie

Prestávka

10:45 – 11:15 P. Sýkora: Argument nepriamej reciprocity zdôvodňujúci etickosť výmeny ľudských orgánov pre potreby transplantácie

11:15 – 11:45 P. Labuda: Prečo sa mení pravdivosť výrokov o počte orgánov ľudského tela, ak sa nemení ani telo, ani naše chápanie orgánov?

Obedná prestávka

13:30 – 14:00 J. Menšík: Zavádění množin pomocí množin: definice kruhem nebo epistemická nezbytnost?

14:00 – 14:30 M. Kosterec: TIL – existencia a menlivé univerzum

Prestávka

14:45 – 15:15 M. Picha: Rekonstrukce argumentu a problém zobecnění

15:15 – 15:45 T. Kollárik: Vybrané problémy argumentačných schém v pragma-dialektickom prístupe k argumentácii

Prestávka

16:00 – 16:30 F. Tvrđý: Nesoulad mezi morfosyntaxí a sémantikou podmínkových souvětí

16:30 – 17:00 V. Marko: What have in common ancient subconditionals and contrafactuals?

Prestávka

17:15 – 17:45 R. Bělohrad: Může sociální konstruktivismus zdůvodnit společenskou reformu?

13. 9. 2023

09:30 – 10:00 L. Hadwiger Zámečník: Nekauzální vysvětlení v kvantitativní lingvistice

10:00 – 10:30 D. Makovník: Some explanatory issues with Woodward's notion of intervention

Prestávka

10:45 – 11:15 R. Maco: Filozofia fyziky v učebniciach klasickej elektrodynamiky.

11:15 – 11:45 M. Mikušiak: Realizmus z pohľadu lingvistickej filozofie jazyka

Ukončenie konferencie

Toto sympóziu bola podporené Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-21-0405.

Vít Gvoždiak

Chobotnice, knihovna, jazyk

Předmětem příspěvku je analýza myšlenkových experimentů test chobotnicí / Octopuss test (Bender – Koller 2020) a národní thajská knihovna (Bender 2023), které mají za cíl prokázat, že velké jazykové modely (LLMs) provádějí pouze statisticky podmíněnou manipulaci s výrazy a jejich výstupy postrádají obsah/význam, jsou pouze antropomorfizovanými „stochastickými papoušky“ (Bender et al. 2021, Marcus 2022). Pozice, kterou oba myšlenkové experimenty zauímají a kterou lze považovat za jednu z podob tzv. no-content view (viz Cappelen – Dever 2021), lze shrnout následujícím způsobem:

- (i) Význam je relace mezi výrazovou formou (E) a mimo-jazykovým komunikačním záměrem (I): $M \subseteq E \times I$.
- (ii) Proces porozumění jazykovému produktu (a to jak slovnímu tokenu či jazykové frázi, tak výpovědi a textu) spočívá v získání I na základě E.
- (iii) LLMs samé nedisponují I, resp. vědomím či intencionalitou.
- (iv) LLMs nejsou schopné na základě vstupů E odhalovat uživatelské I.
- (v) Výstupy LLMs nejsou významuplné (na základě i, ii a iii) a LLMs ani nejsou schopné vstupům rozumět (na základě i, ii a iv).

Podle tohoto postoje jsou jazyk a významy jazykových produktů (i a ii) neoddělitelné od tělesných a kognitivních schopností, kterými disponují výhradně lidské bytosti.

Radikální kritici této podoby no-content view odmítají (v) na základě odmítnutí (iii) a (iv); jsou přesvědčeni, že porozumění činí LLMs vnímavými (sentient) entitami vykazujícími intencionální postoje (Lemoine 2022). Navzdory intelektuální lákavosti je nutné, tvrdí předkládaný příspěvek, oba myšlenkové experimenty považovat za neadekvátní z jiných (dvou) důvodů.

První je metaforicko-konstrukční a říká, že neadekvátní je v těchto myšlenkových experimentech sama konceptualizace velkých jazykových modelů (zejm. modelů typu transformer, viz Vaswani et al. 2017). LLMs jsou prezentovány pouze jako nepřipadná karikatura, která nebere v potaz ani jejich vnitřní fungování či architekturu, ani způsoby učení/trénování. (V tomto smyslu vyazuje tento přístup podobné charakteristiky jako Landgrebe – Smith 2021; kriticky Sjøgaard 2022).

Druhý důvod je fundamentálně jazykový/lingvistický a říká, že neadekvátní je představa jazyka, na jejímž základě oba experimenty posuzují pojmy „jazykový význam“ a „proces porozumění“. V případě LLMs totiž spoléhají na platnost chápání jazyka, který je založen na banálním odečtu, /jazyk minus sémantika minus pragmatika/. Současný stav lze považovat za kulminaci diskuze ve filosofii lingvistiky o povaze jazyka (viz zejm. Norvig 2017, Chomsky 2023).

Analýzou obou myšlenkových experimentů příspěvek dospívá k výchozímu bodu takové teorie jazyka a jazykového významu, která bude chápat LLMs jako ne-lidské agenty, které jsou schopny systematicky zpracovávat/užívat jazyk, aniž by bylo u nich nutné předpokládat vědomí a intencionalitu.

Příspěvek volně navazuje na filosoficko-lingvistickou analýzu Vítka Gvoždiaka věnovanou velkým jazykovým modelům (LLMs) v rámci současného boomu generativní umělé inteligence (AI). Jádrem těchto jazykových modelů je zpracování přirozeného jazyka (NLP), které je často neodlišitelné od lidského porozumění významu, intenci a náladě jazykového vyjádření. Tato skutečnost vede zhruba ke třem možným závěrům: Velké jazykové modely (LLM) neboli generativní transformery (GPT) 1) provádějí jen statisticky podmíněnou manipulaci s výrazy a postrádají význam (např. Bender et al. 2021, Marcus 2022); 2) jsou nějakým způsobem schopny přirozenému jazyku skutečně porozumět, aniž by vyžadovaly intencionální mentální stavy (Søgaard 2022); 3) jazyku nejen rozumí, ale porozumění je činí vnímavými entitami vykazujícími intencionální postoje (Lemoine 2022).

V přednášce se budu zabývat legitimitou těchto přístupů vzhledem k diskusím klasického argumentu „čínského pokoje“ (Searle 1980, 1984), jeho následovníků (Landgrebe a Smith 2021) a modernější podoby tzv. „grounding problem“ (Harnad 1990; Mollo – Millière 2023). Východisko spatřuji v analýze třech základních distinkcí: simulace a duplikace, syntaxe a sémantiky, reference a inference. Searle v souvislosti s argumentem čínského pokoje (1980, 1984) tvrdí: 1) Žádná simulace sama o sobě nikdy nepředstavuje duplikaci; 2) Neexistuje způsob, jak by se systém mohl dostat od syntaxe k sémantice; 3) v myšlenkách musí být něco víc než jen abstraktní řetězce symbolů, protože řetězce samy o sobě nemohou mít žádný význam.

Máme-li vysvětlit schopnosti LLMs pracovat s přirozeným jazykem výše uvedeným způsobem, je třeba revidovat všechny tři Searlovy teze. Pokusím se proto ukázat, že možnost simulace ještě nevyklučuje duplikaci a že se za určitých podmínek simulace stává duplikací. Searlovo pojetí tzv. čisté syntaxe, naprosto zbavené sémantiky, je oxymoron (Jaquette 1990), protože syntaxe sémantiku naopak předpokládá nebo poskytuje (např. Rapaport 1988, 2000; Peregrin 2021). Pokud jde o Searlovo pojetí významu a jeho některé současné následovníky v kritických přístupech ke generativní AI (např. Landgrebe a Smith 2021), je třeba ukázat, že jejich omyl spočívá v předpokladu, že jazykové porozumění lze ztotožnit s tím, co prožíváme, když si uvědomujeme své jazykové porozumění (Søgaard 2022), a proto rozumění není závislé na uvědomování si rozumění a na intencionálních stavech orientovaných k vnějšímu světu. Jazykové modely (tzv. transformery) je nutné z hlediska významu považovat spíše za modely inferenční sémantiky (Søgaard 2022), kdy není slovo určeno jeho slovníkovým významem, ale tím, jakou roli hraje v rozmanitém souboru vět (Browning a LeCun 2022). Konečně, jsme-li ochotni přistoupit k těmto závěrům pro strojové porozumění přirozenému jazyku, je třeba zvážit ještě míru takového jazykového porozumění. Mnoho tvůrců generativní AI pokládá porozumění LLMs jazyku za sice působivé, ale povrchní (Browning a LeCun 2022), protože systémy nejsou kauzálně a smyslově-zkušenostně propojeny se světem a nemají tak dostatečný „grounding“ jazykových významů. Je však otázkou, zda není možné založit (prozatím) takto získané významy v transferu lidské zkušenosti zrcadlené v jazykových datech jako celku. Konečně je třeba přihlídnout k tomu, že probíhající empirické výzkumy schopností různých jazykových modelů (LLMs) ukazují, že

v dostatečně složitých jazykových modelech se objevují schopnosti, na které nebyly modely původně trénovány, tj. emergentní vlastnosti, které jsou nepredikovatelné, objevují se neočekávaně a pravděpodobně v závislosti na škále modelu a datech, přičemž není jasné, jakým způsobem neuronové sítě (DNN) uspořádávají své vrstvy (tzv. „hidden layers“) pro požadovanou funkcionalitu. V tom lze spatřit jistou autonomii strukturace a vnitřní organizace, ke které je síť spontánně vedena, aby vhodně reprezentovala vstupní data, a v případě jazykových modelů bychom řekli kontextualizované významy. Z tohoto hlediska je pak možné charakterizovat budoucí perspektivy generativní AI.

František Gahér

Normatívne konatívne fakty

Na začiatku 20-teho storočia bola viac ako dvoj tisícročná hoci rôznorodá, ale predsa vždy samozrejماً aplikovateľnosť logiky v práve (a etike) od základov spochybnená. Pri neobyčajne chvályhodnej snahe logických empirikov o očistu filozofie a vedeckého poznania od čirej špekulatívnosti a subjektivismu boli odstránené aj zdravé konáre stromu poznania a spôsobené škody mali neskôr dodatočne reparaovať stále prepracovanejšie a komplikovanejšie systémy logík. Deontickí logici problém aplikovateľnosti logiky v práve posledných zhruba 70 rokov riešia neobyčajne sofistikovane vybudovanými rozmanitými systémami deontických logík.

Na druhej strane drvivá väčšina právnych teoretikov a hádam všetci praktickí právnici si deontickú logiku v zásade nevšímajú a v praxi bez nej väčšinou správne aplikujú intuitívne konkretizačné pravidlá modus ponens a modus tollens, kde závermi sú právne regulácie.

Dnes v odborných kruhoch už málokto pochybuje o existencii sociálnych faktov a špeciálne o existencii normatívnych sociálnych faktov. Početné články na pomedzí práva, etiky a filozofie potvrdzujú, že aktuálnymi otázkami už nie sú otázky, či existuje niečo také ako normatívne fakty, ale otázky, čo presne normatívne fakty znamenajú.

Hypotéza: redefiníciou možných svetov ich obohatením o *inštitucionálne sociálne fakty a normatívne konatívne fakty* utvoríme základy pre vysvetlenie efektívnej aplikovateľnosti „klasickej“ logiky v práve.

Inštitucionálne sociálne fakty

Kedže človek je tvor spoločenský, jeho rôzne sociálne statusy, určené jeho postavením v spoločnosti, sa podieľajú na špecifikácii inštitucionálnych sociálnych faktov. Na verifikovanie inštitucionálnych sociálnych faktov už nestačia fyzikálne prístroje zamerané na „prírodnú“ realitu, ale vyžadujú sa testy, ktoré dokážu zistiť stav spoločnosti a parametre jej nositeľov. Úradné záznamy, archívy a spoločenské databázy sú plné podkladov pre výsledkov takýchto testov. Toto všetko je umožnené rozšírením pojmovej nadstavby či intenzionálnej bázy – okrem „prírodných“ vlastností a vzťahov budeme pracovať aj s distribúciami *sociálnych rolí a vzťahov na individuách*.

Normatívne fakty, ktoré stimulujú konanie

Človek časom nielen starne a mení svoje sociálne role, ale menia sa jeho povinnosti a zodpovednosti, založené na právnom systéme spoločnosti, v ktorej žije. V jednom stave vecí má za určitých podmienok povinnosť v určitej lehote zaplatiť daň z nehnuteľnosti, má povinnosť v inej lehote zaplatiť daň z príjmu zo závislej činnosti, má povinnosť zaplatiť zdravotné a sociálne poisťné, má právo sa zúčastniť volieb, má právo uchádzať sa o verejnú funkciu atď. Súbor všetkých jeho aktuálnych povinností a práv, zakotvených v danom právnom systéme spoločnosti tvorí rozsiahli a časovo premenlivý zoznam.

Rôzne distribúcie *účinných právnych regulácií* na individuách sú rôznymi *normatívnymi konatívnymi faktami*. Normatívne fakty stimulujú konanie agensov, majú vysoký stupeň objektivity a sú dostupne evidovateľné.

Akceptáciou inštitucionálnych sociálnych faktov a normatívnych konatívných faktov meníme základnú definíciu možného sveta: možný svet je každá *maximálna logicky konzistentná množina rôznych empirických, sociálnych a normatívnych konatívných faktov*. Časovú postupnosť takýchto stavov vecí (maximálnych logicky konzistentných množín faktov) budeme nazývať svetovou históriou – bude to temporálne chápaný možný svet. Intenzionálnu bázu – súbor intuitívnych základných rysov či kritérií, ktoré prisudzujeme individuám – rozšírime nielen o pojmy sociálnych rolí, ale aj o pojmy právnych regulácií a o pojmy začlenenia právnych regulácií do presvedčení ich adresátov.

Jozef Sábó

Rozhodnutia súdnych autorít ako normatívne singulárne S-fakty a interpretácia práva

Článok sa zaoberá problematikou interpretácie práva a tzv. „*dotváraním práva*“ v rozhodovacej činnosti súdnych autorít. Za „*dotváranie práva*“ sa označuje situácia, kedy súd pristupuje k aplikácii práva nad rámec najširšieho prípustného jazykového výkladu právnej normy. V „*dotváraní práva*“ vidia niektorí autori prostriedok na uzatváranie protiplánových medzier v zákone. K postupom právnej úvahy súdu, ktoré majú patriť medzi nástroje „*dotvárania práva*“, zaraďuje Melzer analógiu a teleologickú redukciu.

Článok v tejto súvislosti hľadá odpoveď na nasledovné otázky. Je možné na určité časti odôvodnení súdnych rozhodnutí nazerať ako na hypotetické (odvodené) normy? Ide skutočne o právnu normu formulovanú súdom, alebo je potrebné na uvedené nazerať v rámci iného sémantického rámca?

Článok predstavuje novú notáciu pre opísanie interpretácie v práve. Je nutné podotknúť, že takto predstavená notácia nemá za cieľ priblížiť postupy uplatnenia práva samotnými adresátmi noriem v bežných situáciách každodenného života. Táto notácia má slúžiť na priblíženie právnej úvahy pri aplikácii práva za ingerencie verejnej moci - primárne pre zachytenie postupu interpretácie práva v právnej úvahe súdu v „*ťažkých prípadoch*“ („*hard cases*“). V rámci tejto notácie článok predstavuje interpretáciu ako postup, ktorý má poskytnúť odpoveď na určitú

interpretačnú otázku (IO). Formulácia tejto interpretačnej otázky závisí od skutkovej situácie konkrétnej veci, na ktorú má byť právna norma aplikovaná. Interpretácia je v rámci tejto notácie zachytená ako postupnosť interpretačných operácií (IO) na zdrojovej norme alebo na zdrojových normách (ZN). Výsledkom interpretačných operácií má byť interpretačný záver (IZ), v ktorom sa stanoví jazykové vyjadrenie právnej normy aplikovanej v konkrétnom prípade. Túto notáciu článok zasadzuje do širšej diskusie doktrinálnych autorít na Slovensku a v Českej republike o povahe interpretácie v práve.

V rámci použitej notácie článok explikuje pojem originálnej normy a odvodenej hypotetickej normy. Takúto odvodenu hypotetickú normu nestotožňuje článok s právnou normou. Namiesto uvedeného na priblíženie povahy príslušného súdneho rozhodnutia obsahujúceho v odôvodnení takúto hypotetickú normu, využíva článok sémantický model predstavený Gahérom. Príslušný sémantický model rozlišuje fakty do troch kategórií: empirické fakty (E-fakty), analytické fakty (A-fakty) a sociálne fakty (S-fakty). Článok predstavuje dôvody, pre ktoré možno v rámci tohto sémantického modelu nazerať na takéto individuálne záväzné súdne rozhodnutia ako na normatívne singulárne S-fakty. V rámci tejto analýzy sú takéto normatívne singulárne S-fakty priblížené ako súčasť mozaiky spoločenského mikrokozmu konatívnych faktov.

Tomáš Hříbek

Iluzionismus a strojové vědomí

Mnozí informatici i filosofové berou vážně Těžký problém vědomí umělé inteligence (HPAIC) (Schneider 2019). HPAIC je podobný Těžkému problému vědomí (HPC), který Chalmers (1996) formuluje otázkou: Proč jsou informační procesy, které probíhají v mozku, navíc doprovázeny jakýmsi subjektivními stavy? HPAIC lze formulovat následovně: Budou informační stavy v pokročilých AIs rovněž doprovázeny nějakými subjektivními stavy? HPC závisí na rozlišení mezi stavy či procesy, jež lze popsat funkcionálně-komputačním slovníkem, a čistě kvalitativními stavy – tzv. kválii –, jež lze popsat jen fenomenálním slovníkem; Chalmers sám hovoří o rozdílu mezi „snadnými“ a „těžkým“ problémem vědomí, a podobně Block (1995) rozlišuje „přístupové“ a „fenomenální“ vědomí. Ve vztahu k HPAIC existuje nyní mezi informatiky, robotiky apod. několik postojů: (1) Někteří berou HPAIC jako vážnou výzvu, ale domnívají se, že AI nikdy nedosáhne fenomenálního vědomí (Woolbridge 2020). (2) Jiní tvrdí, že s ohledem na tuto otázku můžeme být maximálně agnostiky (Schneider 2019). (3) Další zaměňují HPAIC s některým ze „snadných problémů“; např. Bringsjord (2015) tvrdí, že AI může dosáhnout „přístupového“, nikoli však „fenomenálního“ vědomí. Wiedermann a van Leeuwen (2021) jdou tak daleko, že připouštějí, že AI mohou zakoušet kválie, ačkoli ve skutečnosti hovoří jen o schopnosti „uvědomění“ (awareness), což je jeden ze „snadných“ problémů.

Tvrdím, že pozice (1)-(3) spočívají na předpokladu, že pojem fenomenálního vědomí je smysluplný, a že přinejmenším lidé (a další organismy) mají tento druh vědomí. Následují pionýra tzv. „iluzionismu“ Frankische (2021), jenž považuje fenomenální vědomí za výsledek depsychologizace, tj. eliminace všech vztahů vědomých stavů k psychologickým funkcím, které lze popsat funkcionálně-komputačním slovníkem. Pozice (1)-(3) předpokládají, že systém, ať už

organický nebo křemíkový, by bez fenomenálních stavů neměl vnitřní život – byl by zombie (Chalmers 1996). Takový předpoklad je neoprávněný proto, že jen s pomocí funkcionálních a počítačových výrazů můžeme získat nějaký věcný popis vnitřního života.

Frankish dále tvrdí, že ačkoli v našem vědomí nefigurují fenomenální stavy, máme kvazifenomenální stavy, tj. kognitivní stavy zodpovědné za iluzi, že máme fenomenální stavy. Neexistují-li fenomenální stavy, není žádný HPC. Z toho odvozují, že není ani HPAIC. Tento výsledek interpretují jako osvobozující, neboť informatika a příbuzné obory se nemusí věnovat pseudoproblému HPAIC. Informatici a spol. by se měli omezit na vývoj systémů (AIs a robotů), které vidí, dokáží monitorovat vlastní kognitivní stavy, ukládat a nalézat informace atd. Jinými slovy, vědci by měli řešit „snadné“ problémy. Jakmile je vyřeší a sestrojí systém, který bude mít všechny jmenované schopnosti, neměli by se ptát, „ale je skutečně vědomý?“, ve smyslu „má fenomenální vědomí?“ Mohli by maximálně zkoumat účel našich kvazifenomenálních stavů, a jakmile ho odhalí, snažit se implementovat schopnost přístupu k takovým stavům i umělým kognitivním systémům. Někteří kognitivní vědci už sami navrhli výzkumné programy, které se podobají mému – např. Graziano (2019) a Seth (2020).

Jakub Mihálik

Fenomenálně manifestní subjektivita a problém zkušenostního zmnožení

Vedle kvalitativní povahy bývá fenomenálně vědomým stavům, tedy stavům, u kterých je to pro subjekt nějaké (*there is something it's like*) je vykazovat, přisuzována též „subjektivita“ (či „subjektivní charakter“). Tento rys, spočívající v tom, že tyto stavy existují „pro“ svůj subjekt, například „pro mě“ (Kriegel, Levine, Zahavi), bývá označován neologismem „for-me-ness“, který budu překládat jako „pro-mě-skost“. Podle vlivného poje je pro-mě-skost konstituována ‚vnitřním uvědoměním‘ (*inner awareness*), zaměřeným na mentální stavy subjektu, které se díky němu stávají vědomými (Brentano, Kriegel, Williford, Giustina). Je ale vnitřní uvědomění (a tedy i jím konstituovaná subjektivita) samo fenomenálně manifestní, tedy přispívající k tomu, jaké to je (*what is it like*) být v určitém vědomém stavu? Podle Kriegela, Levina, Williforda, Giusny atd. je vnitřní uvědomění, a tedy i pro-mě-skost neboli subjektivita, fenomenálně manifestní součástí vědomých stavů. Pokusím se ale ukázat, že jejich poje čelí vážné obtíži, kterou nazývám *problémem zkušenostního zmnožení*. Jde o problém nekonečného regresu, vznikající m, že fenomenální příspěvek spojený s pro-mě-skos, tedy její „fenomenální manifestace“, musí, jak vysvětlím, sám být „pro mě“, nakolik je fenomenálně manifestní, tedy vědomý. Tento důsledek koncepce fenomenálně manifestní subjektivity podle mě dosud v literatuře nebyl diskutován, třebaže je klíčový. Jak tož ukáži, pro-mě-skost, která fenomenální příspěvek spojený s pro-mě-skos činí vědomým, bude muset zahrnovat další fenomenální manifestaci, alespoň pokud je pro-mě-skost obecně fenomenálně manifestní, jak tvrdí zastánci koncepce fenomenálně manifestní subjekty. Tato další manifestace ale, jakožto vědomá, bude taktéž sama muset být „pro mě“ atd. *ad infinitum*. Každá fenomenální manifestace pro-mě-skos tak zkrátka bude muset být „pro mě“, je-li vědomá, a její existence „pro mě“ bude muset mít vlastní fenomenální manifestaci (nakolik je pro-mě-skost fenomenálně manifestní), takže řetěz fenomenálních manifestací nikdy neskočí.

I zdánlivě fenomenálně prostý stav vědomí (např. vjem homogenně žluté plochy) by tak musel být nekonečně fenomenálně komplexní, což – jak vysvětlím – je fenomenálně, teoreticky i empiricky nepřijatelné. Pokusím se navíc ukázat, proč problém zkušenostního zmnožení – na rozdíl od známého problému zmnožení mentálních stavů či aktů (viz Brentano, Williford) – nelze odvrátit přijetím sebe-reprezentacionalismu (viz Kriegel). Domnívám se tedy, že by nás tento problém měl přivést ke zkoumání nefenomenálního poje subjektivity neboli pro-mě-skostí, podle něhož je tento rys podmínkou existence fenomenálních stavů, avšak sám k nim fenomenálně nepřispívá. Zde by mohl být využitelný reprezentační přístup v duchu Rosenthala, podle něhož je uvědomění, které činí naše mentální stavy vědomými, samo obvykle nevědomé, ale i nereprezentační poje, podle něhož je toto uvědomění chápáno jako (nefenomenální) russellovská přímá obeznámenost (*acquaintance*).

Zuzana Rybaříková

Psychologie induktivního usuzování Janiny Hosiasson-Lindenbaumové

Janina Hosiasson-Lindenbaumová byla členkou Lvovsko-varšavské školy. Proslavila se zejména jako autorka prvního řešení paradoxu Havrana nebo svým kalkulem induktivní logiky (viz Hempel 1945, 21–22; Niiniluoto 1998, 330–332). Ve svém příspěvku bych se chtěla zaměřit na její méně známý článek, ve kterém se zabývala indukcí z hlediska psychologie, ‘Uwagi w sprawie psychologii wnioskowań indukcyjnych’ (Hosiasson-Lindenbaum 1935).

V tomto článku Hosiasson-Lindenbaumová (1935, 275) zmiňuje, že se soudobá psychologie dostatečně nezabývá induktivním usuzováním. Co do metody zkoumání induktivního usuzování, odmítla introspekci, které byla v tehdejší psychologii i filozofii oblíbená. Podle Hosiasson-Lindenbaumové (1935, 289–291) nezaručovala introspekce dostatečnou objektivitu zkoumání. Zvolila si naopak metodu částečného přesvědčení (partial belief), kterou postuloval Frank P. Ramesey (1926). Ramsey (1926, 166–175) ve svém článku, ‘Truth and Probability’ představil subjektivní pojetí pravděpodobnosti, ve kterém je přesvědčení jedince posuzováno pouze na základě jeho chování. Ramsey uváděl, že lidé jednají tak, aby dosáhli co možná největšího dobra.

Přestože Hosiasson-Lindenbaumová (1935, 294–297) s Ramseyem souhlasila, všimla si zároveň, že ne vždy jsou lidé schopni správně určit, jaká cesta vede k cíli, kterého by chtěli dosáhnout. Tvrdila, že Ramseyova teorie platí pouze tehdy, pokud se lidé vždy rozhodují racionálně, jenže tomu tak často není. Na základě experimentů, které prováděla se svými studenty ukázala, že pokud správné řešení vyžaduje složitější výpočet, nebyla většina skupiny schopna nebo ochotna zvolit cestu, která by je dovedla ke kýženému cíli, tj. jednat racionálně. Její závěry pak připomínají tvrzení, kterými se o mnoho let později proslavili Kahneman a Tversky (1974).

Literatura:

Hempel, C. G. (1945), *Studies in the Logic of Confirmation* (I.). *Mind* 54(213): 1–26

Hosiasson-Lindenbaum, J. (1935), Uwagi w sprawie psychologii wnioskowań indukcyjnych. *Kwartalnik Psychologiczny* 7: 275–300.

Niiniluoto, I. (1998), Induction and Probability in the Lvov-Warsaw School. In: Kijania-Placek, K., Woleński, J. (eds.), *Lvov-Warsaw School and Contemporary Philosophy*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 323–335.

Ramsey, F. P. (1926), Truth and Probability. In: Ramsey, F. P., 1931, *The Foundations of Mathematics and other Logical Essays*, Ch. VII, R. B. Braithwaite (ed.), London: Kegan, Paul, Trench, Trubner & Co., New York: Harcourt, Brace and Company, 156-198. 1999 electronic edition.

Tversky, A., & Kahneman, D. (1974), Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, 185(4157): 1124–1131.

Petr Dvořák

Emergence u V. Havlíka

Příspěvek si klade za cíl 1. představit současné diskuse o emergenci v rámci analytické filozofie (ve filozofii mysli, ve filozofii fyziky a v analytické metafyzice); 2. v tomto rámci ukázat pojetí emergence u současného českého filozofa doc. Vladimíra Havlíka, který se tématu emergence dlouhodobě věnuje a relativně nedávno námět důkladně prozkoumal ve vynikající a podle mého soudu dosud nedostatečně v českém a slovenském prostředí recipované monografické studii *Hierarchická emergentní ontologie a univerzální princip emergence* (2021).

Emergence se chápe jako vztah dvou souborů vlastností: vlastností báze a emergujících vlastností. Tyto soubory vlastností mohou mít téhož nositele či nikoliv – příkladem prvního jsou fyzické a mentální vlastnosti mozku, příkladem druhého vlastnosti elementárních částic plynu a plynu jako takového. S ohledem na první výše zmíněný cíl půjde o vyjasnění klíčových rozlišení v souvislosti s emergencí: (i) rozlišení epistemické a metafyzické emergence, (ii) silné a slabé emergence, (iii) synchronního a diachronního pojetí emergence, (iv) logického vztahu zákonitostí báze a zákonitostí emergující reality, a, konečně, (v) různých druhů reduktivního vztahu, které jsou opakem vztahu emergence (ontická, kauzální a explanační redukce). První rozlišení souvisí s existencí emergujících vlastností: zda jsou jen součástí popisu (zda mají jen konceptuální status), nebo zda jsou součástí reality. S druhým rozlišením souvisí otázka kauzality fundované v emergujících vlastnostech. Ústřední otázkou pak je, zda je tato kauzalita redukovatelná na kauzalitu bazových vlastností či nikoliv. Třetí rozlišení klade otázku ohledně determinačního vztahu mezi soubory vlastností: jakou roli hrají v rámci emergenčního vztahu mezi soubory vlastností relace kauzality a relace supervenience (a to silná metafyzická a silná nomologická supervenience)? Pro některé autory (cf. Jessica Wilson, David Chalmers, etc.) je relace supervenience definiční podmínkou emergence, pro jiné (cf. Paul Humphreys, Timothy O'Connor etc.) nikoliv a determinační vztah je chápán jako vztah kauzality.

S ohledem na druhý cíl půjde o porozumění Havlíkově koncepci emergence v právě načrtnutém rámci různých typů emergence. Zde se zaměříme především na Havlíkovo poměrně liberální pojetí silné emergence a kauzality „shora dolů“. Zde je potřebné vyjasnit různé typy silné emergence a kauzálního působení „shora dolů“ (zda jde aristotelským jazykem řečeno o formální nebo účinnou kauzalitu). Promyslíme otázku, zda v případě, že emergence je specificky vztahem částí k celku a onen celek klade jen určité formální omezení (*formal constraints*) na chování částí celku, nejde o slabou metafyzickou emergenci spíše než emergenci silnou, protože zde absentuje ryze nová kauzální schopnost kauzálně neredukovatelná na schopnosti fundované bázovými vlastnostmi (teze)? Diskuse má za cíl vyjasnit nutné a postačující podmínky pro silnou emergenci a doprovodnou otázku rozsahu aplikace pojmu silné emergence na konkrétní příklady.

Michal Šedík

Problémy štrukturálních teorií zobrazenia

Cieľom príspevku je predstaviť niektoré slabé miesta v teórii obrazovej reprezentácie Johna Kulvického, tak ako ju predstavil v knihách (2014, 2020). Pokúsim sa spochybníť dva predpoklady, z ktorých Kulvický vychádza, a na ktorých stavia svoju teóriu. Ide o: i. *možnosť stabilného rozlíšenia medzi syntaktickými a sémantickými vlastnosťami* obrazu (systému reprezentácie) a o ii. *predpoklad vopred existujúceho systému reprezentácie*. Na príkladoch z umenia ukážem, v čom spočíva problematickosť oboch predpokladov.

Kulvického teória (2014) má ambíciu: a) odlíšiť zobrazenia všeobecne (nielen maľby, fotografie, kresby atď.) od iných (prevažne konvencionálnych, na arbitrárnych pravidlách založených) spôsobov reprezentácie. Druhou ambíciou je b) ukázať, že ponúknutá teória by mohla fungovať aj pre reprezentácie vo vede a vo vysvetlení toho, ako reprezentuje naša myseľ. Ponúka všeobecnú teóriu reprezentácie pre všetky druhy zobrazení.

Väčšina teorií pokúšajúcich sa o a) je zameraných na hľadanie rozdielu v odpovedi organizmu na reprezentácie (teórie špecifickej obrazovej skúsenosti, teórie rozpoznania, teórie podobnosti, teórie hry), pokým jeho teória je zameraná na analýzu vzťahov jednotlivých reprezentácií navzájom. To je charakteristické pre tzv. *štrukturálne prístupy k zobrazeniu*.

Pri reprezentáciách Kulvický rozlišuje: 1. *syntaktické* (plnosť, hustota, citlivosť); 2. *sémantické* (hustota, bohatosť) a 3. *náhodné* (reprezentácia ich má, ale nevstupujú do procesu reprezentácie). V ďalšej vrstve pridáva ešte 4. *hybridné* vlastnosti (transparentnosť, podobnosť, izomorfizmus).

Na rozdiel od prirodzeného jazyka, ktorý má gramatiku, ktorá určuje syntaktickú štruktúru, v obrazoch nič také nie je. Rozlíšenie vlastností sa deje na úrovni systému reprezentácie, nestačí preto vymenovať syntaktické, sémantické a náhodné vlastnosti, pretože existuje voľnosť v tom ako dochádza k prepojeniu syntaxe so sémantikou.

Takto následne môže, pri vysvetľovaní hybridných vlastností, rozlíšiť dva druhy obsahu obrazu: I) *fleshed-out content (plný obsah)*: čo je zobrazené (fotografovaná scéna) alebo II) *bare-bones*

content (holý obsah): mozaika čiernej a bielej farby, neurčitá abstraktná štruktúra čiernej a bielej. Rozličné reprezentačné systémy budú mať rozličnú podobu holých obsahov.

V argumentácii sa pokúsím ukázať, že: i) rozlíšenie syntaktických a sémantických vlastností nie je stabilné ani na úrovni jednotlivých reprezentácií (obrazov) nie to ešte na úrovni systémov reprezentácií, ktoré Kulvicki stotožňuje s už známymi druhmi obrazov (médiami) tak, ako sa tieto etablovali v rámci kultúry (fotografia, maľba, kresba, ...) a že ii) analýzou obrazov nástrojmi odvodenými z lingvistiky a filozofie prirodzeného jazyka, odhaľujeme v obrazoch skôr ich komunikatívnu funkciu (ktorú nepochybne majú), súčasne však prehliadame ich funkciu ako nástroja výskumu, tvorby a poznávania.

Michal Peliš

Akční logika

Logika byla po dlouhá léta celkem úspěšná při analýze úsudků a v posledních dvaceti letech i při modelování epistemických stavů aktérů komunikace. Během procesu komunikace a usuzování však hraje významnou roli souběžná změna v obou aspektech. Považujeme totiž za samozřejmé, že máme nějaké znalosti (např. „ověřené“ informace), dále („neověřené“) informace, které získáváme během komunikace (třeba i neverbální), a se všemi informacemi provádíme úsudky (a to i běžné, nemonotónní). Přísun informací i důsledků při usuzování tak vede ke změnám epistemických stavů aktérů komunikace.

Z pohledu formálních systémů až teprve modely, které zachycují změny epistemických stavů, umožnily logice pracovat s celou škálou komunikačních transformací. V současné formální logice existuje elegantní způsob, jak zachytit velmi pestrou paletu možných změn epistemických stavů (jde o jednu z tzv. dynamických epistemických logik). Velmi zjednodušeně se dá říci, že přechod z jednoho epistemického stavu S_1 do jiného stavu S_2 nevyžaduje nic více než upravenou strukturu A (říkejme jí „akce“) podobnou modelům obou epistemických stavů, která vhodně modifikuje stav S_1 do podoby stavu S_2 . Při běžné komunikaci a usuzování jde obvykle o (konečný) sled různých akcí, které postupně provádí modifikace od počátečního epistemického stavu do stavu koncového.

V příspěvku bychom rádi představili jen základní myšlenku zmíněného formálního přístupu pocházejícího z tzv. „akčních modelů“ (*action models logic*), viz např. (van Ditmarsch et al., 2008). Nebudeme se však zabývat formálně-technickými parametry, naším startovním polem bude běžná (i neverbální) komunikace a na ní založené úsudky. Na spíše populárních příkladech si ukážeme, že metodologie „akcí v logice“ může být vhodným nástrojem modelování komunikace a (navíc) i na ní založených nemonotónních úsudků (Dančák a Peliš, 2016).

Literatura:

M. Dančák and M. Peliš. Normal Default Rules as Epistemic Actions. In *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica*, 1/2015, Miscellanea Logica X, 2016, pages 23-37.

H. van Ditmarsch, W. van der Hoek, B. Kooi. *Dynamic Epistemic Logic*. Springer, 2008.

Ladislav Kvasz

Aristotelova sylogistická logika ako aritmetická teória

V dejinách logiky sme konfrontovaní s paradoxom. Na jednej strane je Aristoteles, vďaka vytvoreniu sylogistickej logiky považovaný za zakladateľa formálnej logiky. Tak Lukasiewicz píše: „zavedenie premenných do logiky je jedným z najväčších Aristotelových vynálezov ... Vďaka použitiu premenných sa Aristoteles stal vynálezcom formálnej logiky“ (Lukasiewicz 1957). Na druhej strane Aristoteles vo svojich prírodovedných spisoch, ani matematici ako Euklides, Archimedes či Ptolemaios nepoužívali sylogistickú logiku. K tomu dospel Mueller v článku *Greek mathematics and Greek logic*: „U Euklida nenachádzame žiadne povedomie o sylogistike či dokonca o základnej idei logiky, že platnosť argumentu závisí od jeho formy. Aristotelove odkazy k matematike sa týkajú buď všeobecných bodov ohľadne deduktívneho uvažovania, alebo, keď sa týkajú špeciálne sylogistiky, sú chybné, pretože sú založené na samotnej sylogistike miesto toho, aby sa opierali o nezávislú analýzu matematických dôkazov“ (Mueller 1974).

Cieľom príspevku je pokúsiť sa tento paradox objasniť pomocou analýzy jazyka, v ktorom je Aristotelova logika sformulovaná. Chceme ukázať, že tento jazyk je štruktúrne príliš jednoduchý, než aby ho bolo možné v matematike alebo v prírodných vedách zmysluplne použiť. Za týmto účelom zavedieme pojmy relačnej, skladobnej a deduktívnej syntézy jazyka ako aj fenomenálnej, ontologickej a kauzálnej redukcie jazyka. Následne tieto pojmy použijeme na odlíšenie troch druhov teórií – teórií fyzikálneho typu, teórií matematického typu a teórií aritmetického typu. Pokúsime sa ukázať, že sylogistická logika je teóriou aritmetického typu, teda že jej relačná, skladobná a deduktívna syntéza sú rovnaké ako v prípade počtov. Ak je tento výklad správny, ukazuje prečo sylogistická logika nemohla byť použitá pri budovaní matematických či fyzikálnych teórií. To tiež vysvetľuje, prečo museli tvorcovia novovekej vedy ako Galileo, Descartes či Newton rámcovať aristotelovskej logiky a na ňom založenú metodológiu peripatetickej vedy zavrhnúť.

Na záver chceme zdôrazniť, že to, že Aristotelova logika má relačnú, skladobnú a deduktívnu syntézu analogickú syntézam jazyka počtov nevnímame ako nedostatok a našu analýzu nechápeme ako kritiku aristotelovskej logiky. Priam naopak, to, že Frege svoju logiku modeloval podľa formulového jazyka aritmetiky (podtitul knihy (Frege 1879) znie „formulový jazyk čistého myšlení po vzoru formulového jazyka aritmetiky), teda rovnako ako Aristoteles, a iba v technickej rovine využil silnejší matematický aparát (pojem funkcie) ukazuje, že Aristoteles našiel cestu vedúcu k vytvoreniu plnohodnotnej logiky. To, že po nej nedošiel až na koniec bolo spôsobené nedostatočným stupňom rozvoja matematiky jeho čias, predovšetkým neexistenciou pojmu funkcie, než čimkoľvek iným.

Petra Chudárková

Problém morální expertízy

Jedním z přetrvávajících problémů morální epistemologie je otázka, zda existují jedinci, kteří mohou být považováni za morální experty. Mezi etiky se vyskytují zastánci optimistického i pesimistického názoru. Tradičnější, pozitivní přístup tvrdí, že za morální experty lze považovat morální filozofy, jejichž morální přesvědčení jsou díky vzdělání a mnohaletému tréninku hodnotnější a méně omylná. Zastánci morálního realismu dokonce tvrdí, že etikové mají na rozdíl od laiků díky svým intelektuálním schopnostem přístup k objektivním morálním pravdám. Postava morálního experta je v etice silně zakořeněná a v některých přístupech hraje klíčovou roli. Příkladem může být etika ctností, v níž má morální expert nezanedbatelnou sociální funkci – jedinci, kteří si nejsou svým úsudkem jisti, mají mít možnost se na vybraného odborníka obrátit a s jeho pomocí problém vyřešit. Skepticky ladění myslitelé však poukazují na celou řadu nejasností, se kterými je třeba se v otázce morální expertízy vypořádat. Zdá se totiž, že v rámci etiky nelze plně aplikovat kritéria expertízy běžně užívaná v jiných vědních disciplínách. Tradičním námitkou proti možnosti morální expertízy je argument z nesouhlasu – nejen, že spolu etikové nesouhlasí ohledně řešení konkrétních morálních otázek, ale neshodnou se ani na obecných principech, kterými by se mělo naše rozhodování řídit. Podobně obtížné je určit, jak vůbec můžeme morální experty poznat – jsou to etikové, kteří mají znalost morálních teorií, nebo jedinci, kteří jsou schopni svá přesvědčení uspokojivě zdůvodnit, či kdokoliv, kdo má s danou situací osobní zkušenost a ví, jak ji nejlépe vyřešit? Ve svém příspěvku se zaměřím na samotné jádro těchto diskusí, a tím je zdůvodnění morálních přesvědčení. Po představení argumentů na obou stranách sporu se pokusím ukázat, že ani v případě samotných etiků není pro optimismus příliš prostoru. Zdá se totiž, že jejich přesvědčení jsou i přes získané vzdělání podobně problematická jako přesvědčení běžných laiků – často stojí na nereflektovaných morálních intuicích, podléhají racionalizaci a celé řadě kognitivních zkreslení. V závěru příspěvku odpovím na otázku, jak – a zdali vůbec – mohou etikové přispět do odborných diskusí nad aktuálními morálními problémy.

Daniela Vacek

Riešenie dilemy o kontrole umelej inteligencie

Sven Nyholm (2022) sformuloval nový problém a novú dilemu o kontrole umelej inteligencie. Daný problém i dilema problematizujú predpoklad pôvodného problému kontroly umelej inteligencie, ktorého jadrom je to, že kontrolu nad umelou inteligenciou môžeme stratiť, čo by mohlo mať drastické dôsledky pre naše životy či dokonca naše prežitie, ako aj pre našu morálnu prax (napríklad pripisovanie zodpovednosti). Predpoklad pôvodného problému kontroly spočíva v tom, že kontrola nad umelou inteligenciou je vždy morálne dobrou, želanou záležitosťou. Nyholm formuluje dilemu o kontrole umelej inteligencie nasledovne:

Losing control over these AI agents that appear to be some form of persons might be problematic or bad because it might be unsafe, on the one hand. Having control over these AI agents might be morally problematic because it would be, or represent, control over another person, on the other hand.

Nyholmovu formuláciu, ktorá hovorí o „UI aktéroch, ktorí pôsobia ako osoby“ treba chápať tak, že hovorí o rozvinutých humanoidných robotoch. Nyholm predkladá vlastné riešenie, ktoré by malo pomerne dramatické dôsledky pre prax vytvárania umelej inteligencie či morálnu prax jej používania, ak by sa teda v praxi aplikovalo (obmedzenie vytvárania humanoidných robotov či ich používanie reflektujúce nevkusnosť kontroly nad nimi).

V príspevku predložím menej dramatické riešenie, podľa ktorého adekvátne kontrolovanie nad rozvinutými humanoidnými robotmi nie je v žiadnom zmysle nevkusné ani morálne zlé, aj keby pripomínala kontrolu nad inými ľudskými bytosťami (ani tá totiž nie je vždy problematická, ako ukazujú relácie nepriamej zodpovednosti a nepriameho aktérstva; Glavaničová a Pascucci 2022a). V príspevku využijem teóriu zodpovednosti za negatívny dopad umelej inteligencie predloženú v Glavaničová a Pascucci (2022b). Adekvátne kontrolovanie čiastočne vysvetlím pomocou pojmu účelu výroby (či účelu používania): kontrola je adekvátne, ak je v medziach účelu výroby.

Literatúra:

Glavaničová, D. a Pascucci, M. (2022a). Making Sense of Vicarious Responsibility: Moral Philosophy Meets Legal Theory. Online first v *Erkenntnis*.

Glavaničová, D. a Pascucci, M. (2022b). Vicarious responsibility: A solution to a problem of AI responsibility? *Ethics and Information Technology*, 24(3), 1-11.

Nyholm, S. (2022). A new control problem? Humanoid robots, artificial intelligence, and the value of control. Online first v *AI and Ethics*, 1-11.

Peter Sýkora

Argument nepriamej reciprocity zdôvodňujúci etickosť výmeny ľudských orgánov pre potreby transplantácie

Úvod

Za posledných päťdesiat rokov sa transplantácia ľudských orgánov stala celosvetovou praxou. Z medicínskeho hľadiska ide o veľký úspech; jediným limitujúcim faktorom je počet dostupných transplantačných orgánov. Súčasný model získavania orgánov bol vytvorený začiatkom 70. až 80. rokov 20. storočia a je založený na altruistickom darcovstve buď od zosnulých, alebo žijúcich darcov orgánov. Altruizmus darcovstva orgánov bol zvolený ako základný etický princíp, okrem iného ako prekážka proti vytvoreniu trhu s orgánmi, ktorý by vznikol ako reakcia na neuspokojený dopyt po orgánoch. Najväčší dopyt je po obličkách, ktoré predstavujú 65 % všetkých transplantácií pevných orgánov.

Keďže rozdiel medzi dopytom a ponukou transplantovaných orgánov je trvalo vysoký a narastá, je opodstatnené položiť si otázku, či apelovanie na hrdinských altruistických darcov orgánov stačí na vyriešenie nedostatku transplantovaných orgánov. Súčasný systém získavania orgánov založený na altruistickom darcovstve mnohí kritici altruistického prístupu považujú za "kvalifikované zlyhanie" a najčastejšie navrhovaným riešením je nahradiť altruizmus nejakou formou regulovaného ("etického") trhu s orgánmi. Diskusia o hľadaní nových spôsobov riešenia neefektívnosti altruistického modelu sa často rámcuje ako dichotómia alebo morálna dilema, v ktorej existuje voľba medzi morálnym, ale neefektívnym altruistickým modelom na jednej strane a morálne sporným, ale (pravdepodobne) efektívnym komoditným modelom na strane druhej.

Argument

Výmena obličiek je veľmi úspešnou inováciou v oblasti darcovstva orgánov od živých darcov s veľkým potenciálom zvýšiť mieru odberov orgánov. Čelí však kritike, že porušuje altruistický princíp pretože fakticky ide o barterový obchod ľudských orgánov. Jednou z najkontroverznejších foriem výmeny obličiek je program globálnej výmeny obličiek (global kidney exchange, GKE). Kritici ho označujú za príklad neetického a nelegálneho medzinárodného obchodovania s orgánmi (organ trafficking). Naproti tomu, poprední bioetici ako sú J. Savulescu a P. Singer tvrdia, že GKE nemôže byť považovaný za obchodovanie s ľudskými orgánmi, pretože všetci darcovia zapojení do GKE majú altruistické motivácie (pomôcť blízkej osobe).

Na rozdiel od obhajcov GKE schémy, argumentujem, že výmena obličiek nie je založená na altruizme, ale na nepriamej reciprocite. Nepriama reciprocita je základom systémov založených na solidarite ako je napr. poisťovníctvo, dôchodkový systém. Solidarita vo všeobecnosti, napriek tomu, že nie je založená na altruizme, nie je považovaná za niečo nemorálne, práve naopak. Z toho dôvodu tvrdím, že hoci výmena obličiek, vrátane GKE, nie je založená na altruizme, napriek tomu nie je nemorálnou medicínskou praxou, pretože je založená na eticky prijateľnej nepriamej reciprocite,

Záver

Na záver navrhujem rozšíriť fundament, ktorý morálne zdôvodňuje získavanie ľudských orgánov pre transplantácie o princíp nepriamej reciprocity, a k paradigmatickému altruizmu o eticky akceptovateľný princíp nepriamej reciprocity, pretože okrem iného morálne zdôvodňuje transplantáčne schémy výmen obličiek.

Pavol Labuda

Prečo sa mení pravdivosť výrokov o počte orgánov ľudského tela, ak sa nemení ani telo, ani naše chápanie orgánov?

Ľudské telo je predmetom našej každodennej skúsenosti. Učíme sa o ňom na škole, je objektom výskumu mnohých špecializovaných vedeckých praxí. Z tohto dôvodu sa nám môže zdať byť otázka *Aký počet orgánov ľudské telo vlastne má?* pomerne jednoducho zodpovedateľná. To, čo sa na prvý pohľad javí ako jednoduchá úloha, sa však stáva komplikovanejšim, keď sa dozvedáme, že aj pri rovnakej definícii toho, čo to znamená „orgán“ a toho, čo to znamená „ľudské telo“ sa odpovede odborníkov medzi rokmi 2016 a 2018 rôznia. V roku 2016 malo ľudské telo 78, o rok neskôr 79 a v roku 2018 nakoniec 80 orgánov. Čo sa medzi týmito rokmi zmenilo? Zmenilo sa ľudské telo? Nie. Zmenilo sa naše rozumenie toho, čo to znamená ľudské telo a jeho orgány? Nie. Odpovede na obe otázky sú negatívne.

Podľa Kita Finea (2017) spočíva idea truthmaking-u v tom, že niečo na strane sveta (určitý fakt, resp. stav veci) robí pravdivým niečo na strane jazyka alebo myslenia (určité tvrdenie). Ide teda o procedúru udeľovania pravdy tvrdeniam. V tomto istom rámci potom platí, že nesúhlasí či je určité tvrdenie T1 pravdivé, je možné len vtedy, ak sa nezhodneme na tom (i) ako sa majú veci vo svete, ktorý zdieľame, alebo na tom (ii), čo tvrdenie T1 znamená. Nezhodnúť sa na pravdivosti nejakého tvrdenia teda znamená, nezhodnúť sa buď na tom, čo je faktom alebo na tom, čo dané tvrdenie vlastne znamená. V centre pozornosti môjho príspevku bude preskúmanie toho, či je nutným zdrojom nezhody o pravdivosti určitého tvrdenia naozaj vždy len stav sveta alebo naše rozumenie tvrdeniu o tomto stave.

V prvej časti príspevku preto predstavím a rozoberiem situáciu, keď sa v určitom čase experti medicíny nedokázali zhodnúť na pravdivosti tvrdenia „Ľudské telo má 79 orgánov.“ V druhej časti sa na základe výsledkov analýzy pokúsím zodpovedať dve otázky: 1. Čo to znamená zhodnúť sa na tom, ako sa majú veci vo svete, ktorý zdieľame? a 2. Čo to znamená zhodnúť sa na tom, čo znamená určité tvrdenie? Na záver svojho príspevku sa pokúsím povedať, čo sa môžeme z prípadu pribúdajúceho počtu orgánov ľudského tela o povahe truthmakingu (a povahe vedeckého poznania) naučiť.

Literatúra:

Fine, K. (2017). Truthmaker Semantics. In *A Companion to the Philosophy of Language* (eds B. Hale, C. Wright and A. Miller). <https://doi.org/10.1002/9781118972090.ch22>

Josef Menšík

Zavádění množin pomocí množin: definice kruhem nebo epistemická nezbytnost?

Otevřeme-li běžnou učebnici matematické logiky, setkáme se na úvod obvykle s rekapitulací základních konceptů z teorie množin, aby nám byla někde mnohem později v textu teorie množin teprve oficiálně představena v celé své kráse: formálně, se všemi svými axiomy, v roli (významné) aplikace dlouze zaváděného aparátu matematické logiky. A nejedná se o náhodu. Máme-li formálně zavést množiny, musíme si nejprve vybudovat veškerý příslušný formální jazyk. Již ve své syntaktické stránce to znamená předpokládat (minimálně) celý (nekonečný) svět konečných množin, ve své sémantické stránce potom ve skutečnosti konstrukce přesahující množinový svět tak, jak bude formálně později zaveden (potřebujeme minimálně třídu všech množin, kvantifikaci přes všechny množiny, apod.).

Při běžném výkladu se navíc zdánlivě mlčky předpokládá, že svět množin, který používáme k zavedení nejprve matematické logiky a následně pak světa množin, je jeden a ten samý. Například již při samém počátku vysvětlování konstrukce formálních termů a propozic se pracuje s některými výsledky z teorie množin, jako například konstrukce nejmenšího prvku v jistém souboru množin prostřednictvím jeho průniku; při jednotlivých "důkazech" (nebo spíše demonstracích) se úzkostlivě hledí na to, zda je právě možné využít nějaký indukční princip, případně až princip transfinitní indukce, kdy je nutné používat axiom výběru, kde se omejdeme s finitními metodami, apod. Znalost teorie množin, která má být zavedena až následně, se zkrátka od samého počátku předpokládá a využívá. Nedochozí tedy v důsledku ke kruhovému zavedení množin pomocí množin?

V příspěvku budu argumentovat, že se nejedná ani tak o kruh, jako spíše o nutný proces zpřesňování našich meta-matematických představ v matematické, který funguje způsobem založení rozsahem omezenějších, ale lépe konkretizovaných představ, na ambicióznějším a komplexnějším, ale méně specifikovaném rámci. Zavádění matematických teorií a systémů probíhá pomocí jejich zasazování do širšího kontextu, který nám poskytuje k tomuto zavádění východisko. Toto východisko je však zároveň (z pohledu nahého matematického systému) před-matematické (meta-matematické) a je tudíž nutně "pouhým" předpokladem následného zavádění systému matematického.

Miloš Kosterec

TIL – existencia a menlivé univerzum

Transparentná intenzionálna logika (TIL) je daná spôsobom explikácie významov pre štandardné relevantné typy logických a jazykových konštant najmä prirodzeného jazyka. Táto explikácia je technicky vystavaná nad formálnym systémom konštrukcií a objektov, ktoré tieto konštruujú, pričom všetky tieto sú umiestnené v rámci ramifikovaného typového systému. Základom tohoto

typového systému je tzv. báza (konečný systém disjunktných kolekcí). Pre explikáciu významov jazyka sa v TIL zaužívala epistemická báza, ktorá obsahuje štandardne aj kolekciu individuí.

V TIL je jedným z východiskových predpokladov stipulácia konštantnosti univerza diskurzu. Inými slovami, nepredpokladá sa, že by sa univerzum individuí menilo vzhľadom na možné svety. Proponenti TIL pri tomto vychádzajú najmä z Tichého argumentácie v jeho *Foundations of Frege's Logic*. Tichý argumentoval proti existencii tzv. meniacich sa domén (varying domains). Jeho argumentácia má viacero rozmerov. Argumentuje proti možnosti špecifikácie nezmnámeho individua. Zároveň argumentuje proti nejakej možnosti netriviálne uvažovať existenciu individuí ako ich vlastnosť.

V TIL sa teda ustálila explikácia existencie ako vlastnosti individuových úradov (rolí) a nie ako vlastnosti individuí. Táto Tichého argumentácia stojí za viacerými líniami filozofického rozvoja aplikácií TIL. Intenzionálny esencializmus, či explikácia (aspoň pri analýze Anselmovho jedného ontologického dôkazu) Boha ako nevyhnutne obsadeného individuového úradu sú založené na zmienenej explikácii existencie ako vlastnosti individuových úradov.

Tento príspevok si kladie za cieľ analyzovať Tichého argumentáciu proti menlivým doménam. I keď prijmeme jeho argumentáciu proti možnosti adekvátne identifikovať nejaké aktuálne neexistujúce individuum, stále môžeme analyzovať adekvátnosť jeho argumentácie (ktorú prijímajú v zásade všetci praktikujúci TILkári) proti menlivosti domény. V skratke nepovažujem Tichého argumentáciu proti menlivosti univerza, aspoň čo sa týka možnosti uvažovať rozličné univerzá individuí vzhľadom na rozličné možné svety (v analógií s niektorými modálnymi logikami), za dostatočnú. I keď prijmeme jeho argumentáciu proti možnosti špecifikovať individua, ktoré sú nám aktuálne neznáme, resp. ktoré sa nenachádzajú v univerze vzhľadom na nami uvažované možné svety, stále to nie je dostatočná argumentácia proti menlivosti univerza vôbec. Nezdá sa, že by sa Tichého argumenty dotýkajúce sa špecifikácií individua dotýkali možnosti, podľa ktorej by niektoré možné svety mali *menej* individuí (pričom však všetky dané individua by boli súčasťou širšej známej množiny individuí). V takom prípade nešpecifikujeme nové individua, skôr niektoré 'známe' individua vynechávame z úvahy pri niektorých možných svetoch. Táto možnosť však následne predstavuje jedno z možných uchopení meniacich sa domén nad Tichého systémom konštrukcií. Príspevok sa rovnako bude snažiť vyrovnáť s argumentáciou o triviálnosti testu pri predikovaní existencie individuí v prípade menlivosti domén. Rovnako predstavím zatiaľ v diskurze neanalyzovanú možnosť meta-modálnej menlivosti domén. Tichého systém konštrukcií ako taký umožňuje diskutovať svoje subsystemy. Na tomto základe sa dá konštruktívne diskutovať viacero takýchto subsystemov s odlišnými kolekciami individuí.

Marek Picha

Rekonstrukce argumentu a problém zobecnění

Problém zobecnění je jedna z nejdůležitějších námitek vůči procesuálnímu reliabilismu. Jádrem této námitek je skutečnost, že jediný výskyt procesu vytvářejícího přesvědčení může být zařazen

do různých typů s odlišnými epistemicky podstatnými vlastnostmi. Ve svém příspěvku navrhu generalizovanou verzi problému zobecnění, poté ukážu dvě dílčí podoby tohoto problému v oblasti argumentační rekonstrukce.

Budu tvrdit, že problém zobecnění je zvláštním případem tzv. typového dilematu. Tuto generalizační snahu opírám o dva stimuly: o skutečnost, že problém zobecnění je široce rozpoznáván jako zvláštní případ problému referenční třídy a o existenci tzv. parrying responses, v nichž je problém zobecnění konstruován vůči jiným epistemologickým teoriím, zejména vůči evidencialismu či teoriím s reflexivní podporou. Ukážu, že závažnost problému zobecnění je dána právě tím, že jde o typové dilema, tedy že kritická síla konkrétní námitky souvisí s generalizovanou formou dané námitky.

Dále ukážu, že případy typového dilematu lze nalézt i mimo epistemologii. Jinak řečeno, ukážu že závažný epistemologický problém zobecnění pro procesualní reliabilismus má své analogy i v jiných oblastech. Jmenovitě se budu věnovat souvislosti typového dilematu a dvou aspektů argumentační rekonstrukce: (i) identifikace chybějících premis a (ii) identifikace argumentačního schématu.

(ad i) Hodnocení validity neúplných argumentů, strukturovaných přesvědčovacích výpovědí s nevyjádřenými logickými kroky, předpokládá explikaci nevyjádřených prvků. Tatáž posloupnost řečových aktů může být v závislosti na způsobu přemostění důvodu a závěru rekonstruována jednou jako validní, podruhé jako nevalidní argument. (ad ii) Hodnocení platnosti argumentů předpokládá zařazení argumentu pod argumentační schéma a následné zkoumání kritérií s daným schématem spojeným. Ukážu, že konkrétní přesvědčovací výpověď nejenže lze podřadit různým schématům, ale že typové dilema ohrožuje i samotnou aplikovatelnost kritérií platnosti těchto schémat (např. podmínku odbornosti v argumentaci expertním názorem).

Typová dilemata v dialektice jsou blokována zavedením deskriptivní autority. Budu se věnovat přenositelnosti tohoto řešení do teorie podpory, konkrétně způsobu, jakým deskriptivní autoritu využívá akcesibilismus a kontextualismus. Nepřímo tak budu podporovat tezi, že normativní ambice epistemologie nemohou být naplněny bez zavedení deskriptivní autority.

Tomáš Kollárik

Vybrané problémy argumentačních schém v pragma-dialektickom prístupe k argumentácii

Príspevok venujem kritickej expozícii argumentačných schém v kontexte pragma-dialektického prístupu k argumentácii. V úvode nadviažem na prácu Hitchcocka a Wagemansa (2011), ktorí sa zamerali najmä na problémy súvisiace s typológiou argumentačných schém v pragma-dialektike. Pozorovania Hitchcocka a Wagemansa kriticky zhodnotím – v príspevku napríklad uvediem dôvody, prečo možno s autormi (s istými drobnými výhradami, pokiaľ ide o konkrétne príklady) súhlasiť s tým, že niektoré kritické otázky pragma-dialektických schém argumentov nie sú relevantné. No odmietnem ich argumentáciu, podľa ktorej je pragma-dialektická klasifikácia neúplná a podľa ktorej podtypy hlavných schém argumentov nededia ich kritické otázky, pretože je založená na nevhodnom príklade analyzovaného argumentu. Druhá časť príspevku súvisí s tým,

že niektoré dôležité aspekty argumentačných schém sú v rôznych pragma-dialektických publikáciách predstavené odlišne bez toho, aby sa odlišnosť akokoľvek komentovala, alebo zdôvodnila. Existencia takýchto zdôvodnení je pritom nie len znakom, ale i nevyhnutnou podmienkou toho, aby sme akúkoľvek zmenu mohli nazývať pokrokom v teórii. Koniec druhej časti príspevku bude venovaný hodnoteniu jednotlivých argumentov v pragma-dialektikom prístupe k argumentácii. Predstavím textovú evidenciu, podľa ktorej pragma-dialektika neponúka jednoznačné kritériá hodnotenia jednotlivých argumentov. Mojou hypotézou je, že nejednoznačnosť kritérií je dôsledkom napätia medzi snahou pridržať sa deduktivismu (požiadavka *logického minima*) na jednej strane a na druhej strane sa od deduktivismu súčasne odpútať (požiadavka *pragmatického optima*)

Literatúra:

Hitchcock, D., & Wagemans, J. (2011): The pragma-dialectical account of argument schemes. In *Keeping in Touch with Pragma-Dialectics: In Honor of Frans H. van Eemeren*. <https://doi.org/10.1075/z.163.13hit>

van Eemeren, F. H., Garssen, B., Krabbe, E. C. W., Snoeck Henkemans, A. F., Verheij, B., & Wagemans, J. H. M. (2014): *Handbook of Argumentation Theory*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-90-481-9473-5>

van Eemeren, F. H., & Garssen, B. (2020): Argument Schemes: Extending the Pragma-Dialectical Approach. In F. H. van Eemeren & B. Garssen (Eds.), *From Argument Schemes to Argumentative Relations in the Wild* (Vol. 35). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-28367-4>

van Eemeren, F. H., Grootendorst, R., & Krugier, T. (1987): *Handbook of Argumentation Theory*. De Gruyter Mouton.

van Eemeren, F. H., & Grootendorst, R. (2004): A systematic theory of argumentation: The pragma-dialectical approach. UK: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511616389>

Filip Tvrđý

Nesoulad mezi morfosyntaxí a sémantikou podmínkových souvětí

Podmínková souvětí představují zásadní výzvu pro současnou logiku a filozofii, protože jejich morfosyntaktická rozmanitost a sémantická neprůhlednost umožňuje velké množství interpretací. Řada logiků a filozofů má vyšší ambice, než je samotná reglementace této části přirozeného jazyka, protože kontrafaktuální podmínková souvětí pro ně představují bránu k syntetickému poznání *a priori*, které údajně překonává standardní metodologii empirické vědy. Mnozí filozofové logiky také považují za nezbytné postulovat existenci možných a nutných objektů v alternativních či fiktivních realitách, což s sebou přináší poněkud extravagantní ontologické závazky. Ve svém příspěvku se pokusím ukázat, že sémantická analýza podmínkových

souvětí zcela neodpovídá jejich morfosyntaktickému zkoumání. Své závěry budu ilustrovat ukázkami z českého a anglického jazyka, které se vymykají učebnicovým příkladům. Poukážu také na skutečnost, že se logici a filozofové dopouštějí názvoslovných pochybení, když nerespektují poznatky lingvistických disciplín. I když si raná analytická filozofie zakládala na terminologické preciznosti, reálná praxe se tomuto ideálu značně vzdaluje. Budu tvrdit, že dokud si neuděláme pořádek v morfosyntaxi a sémantice podmínkových souvětí, nemůžeme postoupit k jejich klasifikaci a analýze. Při úspěšném zkoumání podmínkových souvětí musíme překonat i další metodologické potíže, které se týkají samotných základů filozofie jazyka. Prvním problémem je vztah logické syntaxe a sémantiky k hypotéze lingvistické relativity, která zpochybňuje existenci hlubokých univerzálních struktur pod povrchovými projevy jazyků. Druhým zdrojem těžkostí je spor preskriptivismu a deskriptivismu o povahu jazykových pravidel, která mohou být chápána jako závazné a sankcionovatelné normy, nebo jako popisy převažujícího počtu výskytů v jazykovém korpusu.

Vladimír Marko

Čo majú spoločné subkondicionály a kontrafaktuály?

Existuje iba niekoľko, hlavne nepriamych zdrojov, ktoré nám poskytujú pohľad na antické používanie subkondicionálov. Väčšina z nich predstavuje iba ilustrácie ich použitia, zatiaľ čo len málo by sa dalo predstaviť ako pokus o vysvetlenie použitia tejto spojky a prípadného pravidla pre jej použitie. Väčšinou sa subkondicionálna spojka (pretože, keďže, ...) javí ako druh skratky pre logickú inferenciu (ako sa to, napríklad, objavuje u Euklida), s entymatickou povahou v pozadí, ktorá umožňuje zdôvodnenie prepojením rôznych krokov v zložitejších deduktívnych postupoch. Uplatňovaním tohto pravidla rečník zároveň zdôrazňuje platnosť predpokladaného, ale osobitne nevyjadreného antecedenta. Iba na prvý pohľad sa táto spojka a spôsob jej použitia podobá klasickému modus ponens. Náš názor je, že v pozadí jej použitia v inferenčnom reťazci skôr leží oveľa zložitejšia úsudková forma, ktorá ma dilematickú podobu – jej vyjadrením, z disjunktívnych možností, rečník zastáva alebo potvrdzuje alternatívu, ktorej (aktuálne) pripisuje (Rescherovým slovníkom povedané) „faktuálnu“ vlastnosť. Akýsi *komplement* vyjadrenej faktuality antecedenta v subkondicionálnej propozícii predstavujú kontrafaktuály. Samozrejme, v prípade kontrafaktuálov potrebujeme teraz narábať aj so zreteľnejšou topológiou, i keď rovnakého druhu, dilematického úsudku, ktorý zároveň jasnejšie odkazuje na určitú „topológiu“ (dajme tomu, časové a ontologické prvky), v rámci ktorej vieme posudzovať reálne kontrafaktuálne možnosti a rozlišovať ich od tých fiktívnych. Dodatočne priblížime aj transparentné procedurálne úseky, na sekvenciách gramatického času, ktoré nám túto demarkáciu jednoducho umožnia udržiavať, ako aj sprehľadniť bez potreby ďalších dodatočných metafyzických predpokladov.

Zdá sa nám, že porozumenie spoločnej štruktúre týchto dvoch druhov kondicionálov nám umožní lepší, zrozumiteľnejší a prehľadnejší spôsob narábania s kontrafaktuálmi, a to nielen v analytickom kontexte a pri myšlienkových experimentoch, ale aj v argumentácii v iných disciplínach, napríklad v dejinách alebo v práve.

Radim Bělohrad

Může sociální konstruktivismus zdůvodnit společenskou reformu?

Příspěvek se zaměří na analýzu sociálního konstruktivismu a tendenci využívat této teorie k prosazení společenské reformy, která má spočívat ve změně kategorií, pomocí nichž uvažujeme o světě a společnosti. V posledních letech bývá sociální konstruktivismus využíván převážně těmi akademiky, kteří v politické filozofii kladou důraz na sociální spravedlnost (oproti např. svobodě) a domnívají se, že způsob, jakým kategorizujeme svět a společnost, je nespravedlivý a způsobuje některým lidem újmu. Tvrzení, že kategorie X je pouhý sociální konstrukt, má pak zdůvodnit přesvědčení, že tato kategorie není objektivně daná, a tedy není závazná a je možné ji změnit tak, aby byla vymezena spravedlivěji. V příspěvku budu odkazovat ke kategoriím pohlaví a genderu, rodiny, zdraví a nemoci, tělesného postižení či obezity, jež se v posledních letech staly cílem „rekonstrukce“ ze strany sociálních konstruktivistů. Mým cílem však není předkládat a obhajovat jakákoli normativní tvrzení. Můj příspěvek bude výhradně metodologický. Pokusím se ukázat, že sociální konstruktivismus nemá dostatečné nástroje k tomu, aby zdůvodnil navrhovanou sociální reformu. K tomu je nejprve třeba odlišit různé významy výrazu *sociální konstrukt*. Tento výraz se ve filozofii a sociálních vědách používá v řadě významů, mezi nimiž krystalizují dvě zřetelné tendence. Podle jedné z nich nekonstruujeme samotné kategorie, ale pouze jejich společenské významy. Tito konstruktivisté by uznali například objektivní, biologické rozdíly mezi muži a ženami, ale tvrdili by, že asociace, které si spojujeme s mužstvím či ženstvím jsou vykonstruované. Podle druhé tendence jsou samotné tyto kategorie sociálními konstrukty – tedy jsou konstituovány nějakou (implicitní) společenskou dohodou. Podstatné je, že první typ konstruktivismu nedokáže vysvětlit všechny příklady, se kterými se ve společenské debatě setkáváme. Dokáže například dobře vysvětlit to, jak mohou být konstruktem genderové role, ovšem ne to, jak mohou být konstrukty tak biologicky ukotvené jevy jako pohlaví či obezita. K tomu je třeba druhý typ konstruktivismu. Při bližším zkoumání se však ukazuje, že druhý typ sociální konstrukce spočívá v podstatě ve vymezení linií a hranic v neurčitých oblastech. To ovšem zavdává na problém: pokud jsou fenomény jako pohlaví sociální konstrukty, pak jsou sociálními konstrukty úplně všechny kategorie, jež mají neurčité hraniční instance. Takže i morální kategorie jako spravedlnost, urážka či újma jsou sociální konstrukty. Z toho plyne, že se k nim nelze odkazovat při snaze reformovat naše non-morální kategorie, jelikož na každý požadavek reformovat určitou kategorii proto, že je nespravedlivá, lze odpovědět opačnou snahou – reformovat kategorii spravedlnosti tak, aby uvedená non-morální kategorie nebyla nespravedlivá. Sociální konstruktivisté nemohou předložit žádné důvody pro navrhovanou sociální reformu, jež by jejich oponenti nemohli symetricky odmítnout.

Lukáš Hadwiger Zámečník

Nekauzální vysvětlení v kvantitativní lingvistice

V několika posledních letech probíhá ve filosofii vědy diskuze o povaze nekauzálních vysvětlení (souhrnně např. Lange 2017, Reutlinger, Saatsi 2018). Nejpropracovanější zkoumání byla provedena s ohledem na jednotlivé příklady nekauzálních vysvětlení v různých vědních disciplínách (např. Huneman 2010, Bokulich 2018, Kostić 2019a). Obecným (1) cílem příspěvku je rozšířit oblast nekauzálních vysvětlení o příklady z kvantitativní lingvistiky (např. Altmann 1978), především ze systémově-teoretické lingvistiky (Köhler 1986, 2012), která se tradičně opírá o funkcionální vysvětlení (Hempel 1965). Specifickým (2) cílem příspěvku je ukázat, že je možné nahradit funkcionální vysvětlení v systémově-teoretické lingvistice některou z nově navrhaných variant nekauzálních vysvětlení. Především ukážeme, že lze využít topologická vysvětlení, v návaznosti na práci Hunemana (2010) a především Kostíče (2019a, 2019b, 2018). Příspěvek shrne dosažené výsledky (Zámečník 2018, 2021, 2022, 2023) a (3) navrhne další směry zkoumání lingvistických vysvětlení (ve strukturalismu, generativismu i kvantitativní lingvistice).

Literatura:

Altmann, G. (1978) Toward a Theory of Language. In: *Glottometrika*, 1, 1–25.

Bokulich, A. (2018) Searching for Non-causal Explanations in the Sea of Causes. In: Reutlinger, A., Saatsi, J. (eds.) *Explanation Beyond Causation*, Oxford: Oxford University Press.

Hempel, C., G. (1965) The Logic of Functional Analysis. In: Hempel, C., G. *Aspects of Scientific Explanation and other Essays*, New York: The Free Press, 297–330.

Huneman, P. (2010) Topological explanations and robustness in biological sciences. In: *Synthese*, 177, 2, 213–245.

Köhler, R. (2012) *Quantitative Syntax Analysis*. Berlin: De Gruyter.

Köhler, R. (1986) *Zur linguistischen Synergetik. Struktur und Dynamik der Lexik*. Bochum: Brockmeyer.

Kostić, D. (2019a) General Theory of Topological Explanations and Explanatory Asymmetry. In: *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* (forthcoming).

Kostić, D. (2019b) Mathematical and non-causal explanations: an introduction. In: *Perspectives on Science*, 27, 1, 1–6.

Kostić, D. (2018) Mathematical and topological explanations: an introduction. In: *Synthese*, 195, 1, 1–10.

Dalibor Makovnik

Some explanatory issues with Woodward's notion of intervention

James Woodward's manipulationist counterfactual theory of explanation offers strong tools for an adequate approach to explanation endeavours. One of these tools is the notion of intervention which serves as a guiding principle for identifying explanations as causal, thus

preserving the unidirectionality of explanatory praxis. Nevertheless, in this presentation, I argue that in some cases of explanation, this notion has a rather redundant role since it is either impossible to define or it can be replaced by other types of manipulations or both. I shall show these shortcomings of intervention in two particularly detailed analyses of an economic example pertaining to Okun's law and the pendulum explanation. In analysing the former example, I contend that given the complex causal situation of economic phenomena, the notion of intervention is inept at helping explain them. I shall point out the difficult position one can be in trying to explain economic phenomena and not having a clear idea of how to model them causally. In other words, the difficulty of grasping economic phenomena is the reason that the identification of a well-defined notion of intervention is not possible. In the latter example, I show that the notion of intervention is readily replaceable by other types of variation – conceptual or mathematical. Whether we begin a change of variable in an explanation by interventions or other non-intervention manipulations seems, to me, just a preference since the core idea of Woodward CTE – the invariance of generalisations under some changes of initial and background conditions – supersedes any need for possible physical intervention. Finally, I shall end this presentation by examining the case of pendulum explanation in light of Woodward's new approach to explanation direction – the potential independence of initial values from the values of variables representing the dependent part of a function may illuminate the determination of the explanation priority of various factors. In the end, the conclusion is that the variables of the pendulum law are in a symmetrical relationship because this independence of variables is absent in the pendulum law.

Róbert Maco

Filozofia fyziky v učebniciach klasickej elektrodynamiky

Realizmus a inštrumentalizmus sa zvyčajne chápu ako pozície vo filozofii vedy, ktoré sa týkajú najmä postoja k nepozorovateľným (teoretickým) entitám. Vyjadrenie takýchto postojov a ich obhajoba sa však dajú nájsť aj na stránkach učebníc, ktoré sú adresované profesionálnym vedcom, resp. študentom. V príspevku podám rozbor a zhodnotenie hlavných typov argumentov v prospech reálnej (fyzikálnej) existencii polí v rámci klasickej elektrodynamiky prezentovaných v uznávaných učebniciach. Ukazuje sa, že autori učebníc elektrodynamiky reprezentujú pomerne širokú škálu názorov a odporúčaní pre svojich čitateľov, od zámerného ignorovania ontologických otázok cez pragmatické alebo inštrumentalistické prístupy až po rezolútnu obhajobu realizmu.

V prvom kroku rozlíšim a bližšie charakterizujem tri hlavné a často sa opakujúce typy postojov autorov učebníc k otázke reálnej (fyzikálnej) existencii polí:

- 1) Prvá skupina autorov sa o probléme zmieňuje, no len preto, aby vzápätí odmietla jeho relevantnosť z hľadiska fyziky ako takej (eventuálne pripúšťajúc, že je relevantný z filozofického hľadiska).
- 2) Druhá skupina autorov problém pokladá za relevantný aj z hľadiska fyziky, a to prinajmenšom v tom zmysle, že je výhodné osvojiť si istý metodologicky či heuristicky výhodný pohľad či fyzikálnu intuíciu.
- 3) Tretia skupina autorov jednoznačne obhajuje realitu polí a usiluje sa svojich čitateľov varovať pred tým, aby pripisovali poliam status iba výhodných matematických nástrojov (pomôcok, prostriedkov, konštruktov, fikcií atď.).

V druhom kroku predstavím kľúčové argumenty, s ktorými sa stretávame hlavne pri autoroch tretej skupiny:

- 1) Princíp lokálnosti (odmietnutie pôsobenia na diaľku)
- 2) Nezávislosť polí od nábojov a prúdov v dynamických kontextoch
- 3) Schopnosť polí prenášať energiu a hybnosť

V závere stručne zhodnotím relatívne výhody a nevýhody všetkých troch zmienovaných prístupov a poukážem na to, že takáto analýza môže prispieť k filozofii fyziky prepojením viac všeobecného filozofického diskurzu na jednej strane a viac technicko-matematického a fyzikálneho prístupu na strane druhej.

Literatúra:

JACKSON, J. D. (1999): *Classical Electrodynamics*. 3rd ed. New York: Wiley.

GRIFFITHS, D. J. (1999): *Introduction to Electrodynamics*. 4th ed. Boston: Pearson.

FRANKLIN, G. (2017): *Classical Electromagnetism*. 2nd ed. Mineola, New York: Dover Publications, Inc.

PURCELL, E. M., MORIN, D. J. (2013): *Electricity and Magnetism*. 3rd ed. Cambridge: CUP.

FEYNMAN, R. LEIGHTON, R. SANDS, M. (2010): *Feynman Lectures on Physics. Vol. II*. The New Millenium Edition. New York: Basic Books.

LANDAU, L. D., LIFSHITZ, E. M. (1972): *Mechanics and Electrodynamics*. Oxford: Pergamon Press.

Marek Mikušiak

Realizmus z pohľadu lingvistickej filozofie jazyka

Príspevok reaguje na niektoré aktuálne podoby realizmu vo filozofii vedy. Cieľom príspevku je poukázať na jazykové skreslenia objavujúce sa v konceptuálne neprehľadnej diskusii o ontologickom statuse entít opisovaných vedeckými teóriami.

V príspevku najprv stručne predstavím základné princípy lingvistickej filozofie jazyka inšpirovanej neskoršou filozofiou L. Wittgensteina. Následne sa zameriam na filozofické stanoviská vedeckého realizmu, inštrumentálneho realizmu a kvietizmu, ktorých ontologicky signifikantné tézy podrobím jazykovej analýze. Tento rozbor sa primárne sústreďuje na objasnenie viet, ktoré sú teoreticky artikulované ako faktuálne tvrdenia (tvrdenia o svete), ale ich pravdivosť je garantovaná jazykom teórie, a to v tom zmysle, že ak akceptujeme príslušný spôsob používania výrazov, tak je pravdivosť daných tvrdení nespochybniteľná. Príkladom takéhoto tvrdenia môže byť téza „Vonkajšia skutočnosť je od nás (nášho spôsobu kategorizovania vecí) nezávislá“, pokiaľ sú tu príslušné výrazy použité štandardným spôsobom. Ak totiž hovoríme o *vonkajšej* skutočnosti s cieľom poukázať na skutočnosť *mimo* nás, tak takáto skutočnosť nemôže byť ontologicky závislá od nášho spôsobu kategorizovania, inak by nebola vonkajšou skutočnosťou podľa zmieneného východiskového chápania.

Pri interpretácii filozofických téz sa, samozrejme, nemožno spoliehať výlučne na významy ukotvené v bežnej jazykovej praxi, s cieľom maximalizovať interpretačnú ústretovosť treba brať do úvahy aj špecifické filozofické používanie niektorých kľúčových výrazov. Na druhej strane, neštandardné používanie výrazov ako „realizmus“, „vonkajší svet“ či „existovať“ možno v ontologickej diskusii odmietnuť, pokiaľ nemá žiadny explanačný potenciál. Napríklad hovoriť o „realizme rozlíšení“ (Kvasz) nemá žiadne filozofické opodstatnenie, keďže „realitu rozlíšení“ by nespochybňovali ani radikálni konštruktivisti. Podobné neopodstatnené významové posuny sú v pozadí mnohých jazykových skreslení nielen vo filozofii vedy. V príspevku sa zameriam výlučne na jazykový rozbor zmienených koncepcií s cieľom ukázať, že signifikantné ontologické tézy majú povahu tzv. konceptuálnych tvrdení (Wittgensteinove „gramatické vety“), a tak nemá zmysel zaoberať sa nimi ako teoretickými výroky o povahe inventára sveta. Rozbor odhaľujúci jazykové skreslenia zmieneného typu nám poskytuje argumentačnú oporu v prospech chápania realizmu ako určitého vedeckého *postoja* k teóriám (mohli by sme povedať aj vedeckého „mindsetu“).

Realizmus môžeme chápať ako postoj k vedeckým teóriám, ktorý spočíva v požiadavke adekvátneho opisu skutočnosti. Realisti od vedeckých teórií vyžadujú viac než to, aby fungovali pri predikcii, a tak majú v prípade dobre fungujúcich, ale paradoxných teórií tendenciu hľadať presvedčivejšie, resp. intelektuálne uspokojivejšie vysvetlenie. Pravdaže, o kritériách posudzovania adekvátnosti jednotlivých vedeckých opisov možno zmysluplne diskutovať, to je však niečo iné než sporiť sa o ontologickú povahu predmetov etablovaných vedeckých teórií vo všeobecnosti.